

9. Hoshovskyi V. Scientific approaches and legislative interpretation of the concept «lustration», *Pravo Ukrainy* [LawofUkraine], Issue 11, pp. 220–226, 2016 (in Ukrainian).

Morozov Bohdan, Mytko Antonina. On the issue of the definition of «lustration». The article studies the concept of «lustration» and its transformation from ancient times to the present. For theoretical study of lustration it is important to study the history of the concept creation, clarification of its content, so the analysis of the notion's evolution. The lustration institute has undergone a significant path of development and has received various interpretations: 1) it's an ancient ritual; 2) it's the fiscal and statistical function of the state; 3) it's a special check of civil servants or political censorship.

In the course of the research, three components of the civil servant screening have been identified: verification on the subject of cooperation; disclosure and dissemination of information (names and facts); the exclusion of certain categories of persons from the system of public administration in the new state

The specificity of the general components of lustration can be determined and manifested in each country in different ways. «European Lustration» is an institution of transitional justice, which is itself a procedure designed to prohibit officials of former regimes to occupy influential positions in the state after the governance change.

In Ukraine, there was a substitution of the notion «lustration» for the term «cleansing of the ranks of power», which have different content load.

Key words: lustration, decommunization, lustration mechanism, destruction of power.

Стаття надійшла до редколегії
12.04.2018 р.

УДК327(477-25)"5/8"(091)

Олександр Моцик

Зовнішня політика й дипломатія Києва: перші кроки (VI–IX ст.)

У статті досліджено перші кроки становлення Київської Русі, зокрема її зовнішньої політики та дипломатії. Подано історію заснування Києва, походження Руської землі, її первісну територію, а також перші історично відомі військово-дипломатичні походи київських правителів (князів) на Візантію. Проаналізовано перші відомі дипломатичні договори Києва, які укладено внаслідок згаданих походів. У статті охоплено період від заснування Києвом, Щеком, Хоривом і їхньою сестрою Либідь града Києва (кінець V – початок VI ст.) і до загибелі у 882 р князів Аскольда та Діра.

Ключові слова: Кий, Київ, анти, слов'яни, поляни, Русь, Руська земля, Київська Русь, Рюрик, Аскольд, Дір, Візантія, Константинополь, Бертинські аннали.

Постановка наукової проблеми та її значення. 24 серпня 1991 р. у Києві сталася подія, яка назавжди ввійшла в аннали історії України та всесвітньої історії загалом. У цей день Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголосила «незалежність України та створення самостійної Української держави – України». Після майже тисячоліття поневірянь під чужоземним верховенством, із кількома короткими відновленнями державності або квазідержавності, Київ нарешті повернув собі статус столиці суверенної європейської держави, статус, якого він набув ще в кінці першого тисячоліття н. е. як центр східнослов'янської держави – Київської Русі і який утратив у першій половині XIII ст. з нашествям монголо-татар.

Збулися віковічні мрії українського народу жити у своєму власному домі, за які мільйони українців пожертвували своїм життям, пройшли крізь війни, голодомори, репресії, дискримінації та гноблення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Історія Києва, Київського князівства, Київської Русі, визвольних змагань українського народу та історія незалежної України нерозривно пов'язані між собою. Українці є нащадками древніх русів, які колись заснували східнослов'янську державу з центром у місті, появу якого на пагорбах Дніпра, згідно з «Повістю минулих літ», пророче передбачив апостола Андрій [9, 3].

Торкаючись першооснов – питання, «звідки пішла руська земля», вітчизняний історик П. Толочко наголошує, що для «літописців Київ і Руська земля («Руская земля») були тотожними поняттями» [14, 4]. Таку ж саму думку раніше висловлено Н. Полонською-Василенко [13, 81]. Польський дослідник Х. Ловмянський зазначав, що «коли у Києві з'явився градоутворюючий центр не тільки полян, але і сіверян, він отримав назву від території, на якій жили обидва ці племена, від Русі у географічному сенсі» [10, с. 186, 202–203].

Із посиланням на велику кількість фактів, зафіксованих у літописах, П. Толочко вважає, що всі вони «показують Русь у вузькому значенні слова в Середньому Подніпров'ї: між Десною на півночі, Россю та Тесміном – на півдні, Сеймом і Сулою – на сході, Горинню – на заході» [14, с. 34]. Таким же переконливим є його висновок, що слово «Русь» застосовувалося лише до одного східнослов'янського племені – полян. «Жодне інше східнослов'янське плем'я такої рекомендації не удостоїлося, що, безперечно, указує на первісне закріплення назви «Русь» тільки за полянами» [14, с. 277].

Американський історик українського походження С. Плохій також стверджує, що літописець укладав у поняття «Руська земля» досить обмежену територію – лише ту, що розмістилась у трикутнику Київ – Чернігів – Переяслав [12, 40]. «У широкому значенні», як вважає П. Толочко, термін «Русь» покривав усі землі, які були підконтрольні Києву, тобто «увесь державний простір, у т. ч. й північні землі Київської держави» [14, 31].

Водночас Н. Полонська-Василенко виходила з переконання, що «термін “Русь” не поширювався на північні землі навіть тоді, коли Київська держава охопила їх. Навпаки, цей термін дуже довгий час вживався на Західній Україні у топоніміці Прикарпаття і Закарпаття» [13, с. 81]. С. Плохій поділяє думку автора фундаментального дослідження про історію Київської Русі А. Насонова, що первісно згадана лексема стосувалася лише Південної Русі й тільки згодом охопив територію всієї Київської держави [12, с. 36, 40].

Отже, територія Руської землі, тобто той простір, на якому первісно з'явилася Русь, повністю покривається територією сучасної України. Це означає, що будь-які спроби тлумачення походження України в його відриві від Київської Русі та навпаки позбавлені будь-якого сенсу.

У 1982 р. у Києві відбулись урочистості з нагоди 1500-річчя заснування міста. Зараз можна з приводу такої точної дати іронізувати, що згадане святкування ґрунтувалося більше на ідеологічних підходах, ніж на історичних фактах. Однак літописи, археологічні розкопки та наукові дослідження підтверджують, що Києву орієнтовно і є півтори тисячі років [2, с. 25, 124, 137].

Значна частина як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників історії Київської Русі й України загалом, спираючись на «Повість временних літ» та ін., у тому числі й іноземні джерела древньої доби, пов'язують заснування Києва з вождем полянських племен Києм, його братами Щеком і Хоривом та сестрою Либідь. Така гіпотеза характерна, зокрема, для досліджень Н. Полонської-Василенко, Б. Грекова, Б. Робакова, М. Брайчевського, Я. Боровського, О. Субтельного, П. Толочка.

Я. Боровський, зокрема, детально проаналізував гіпотези істориків різних епох щодо заснування Києва й дійшов висновку, що ніхто не піддавав сумніву оповіді літописця, пов'язаної з Києм, Щеком, Хоривом та їхньою сестрою Либідь [2, с. 134; 13, с. 78, 89–90, 93].

У літописі історія із заснуванням названого іменем «князя Кия» міста займає одне із найважливіших місць. Друга частина цієї історії належить оповіді Нестора про візит Кия до Константинополя і його аудієнцію в імператора Візантії. «...Кий княжив у роду своєму і ходив до цесаря (*візантійського імператора – О. М.*). Не знаємо, щоправда, до якого, а тільки про те відаємо, що велику честь, як ото розказують, прийняв він од (того) цесаря» [9, с. 6]. На користь можливості поїздки Кия до Царгорода в згаданий період свідчить той факт, що перші відомі походи слов'ян на Візантію розпочалися в кінці V – на початку VI століть [6, с. 301]. Особливе місце в них займали анти, які, як уважав готський історик Йордан (VI ст.), були наймогутнішими серед слов'янських племен [3, с. 45]. Водночас, згідно з гіпотезою інших дослідників, у т. ч. М. Брайчевського, події, пов'язані з Києм, які Нестор зафіксував у літописі, могли відбутися в VI чи на початку VII ст. [7, 37].

Отже, вояж Кия до столиці Візантії, який міг відбутися за часів правління імператора Юстиніана I (527–565 рр.)¹, може вважатися першим історично відомим дипломатичним і зовнішньополітичним актом Києва [4, с. 165]. З іншого боку, важливою особливістю було його здійснення до найпотужнішої на той час держави світу. Оскільки йдеться про додержавний період Руської землі, то слід розуміти, що Кий був прийнятий у Константинополі як вождь полянського племені, що було розселене в середній частині Подніпров'я. Тому може йтися про протозовнішню політику й протодипломатію.

На сьогодні ні українська, ні зарубіжна наука не володіє достатньою інформацією, яка б проливалася світло на те, хто після «князя Кия» правив Києвом протягом більше ніж двох століть. Відповідно, мало що можна сказати й про персоніфіковану зовнішню політику та дипломатію цього періоду.

Однак, будь-якої сталої думки, що дипломатія й зовнішня політика Києва розпочалися за князя Кия, не існує. Вітчизняний дослідник М. Котляр вважає, що «першою конкретною датою в історії зовнішньої політики Київської Русі є 839 р.» [11, 14]. Він посилається на Бертинські аннали IX ст. єпископа Пруденція (охоплювали період 830–882 рр.), у яких повідомляється про руське посольство, що спочатку відвідало у столиці Візантії імператора Феофіла (829–842), а потім – в Інгельхаймі франкського короля Людовика Благочестивого (814–841). Однак, що це було за посольство, кого конкретно воно представляло, якою була його мета і як склалася його доля після відвідин Інгельхайма – жодних додаткових відомостей про нього до нашого часу не дійшло.

Очевидно, тому М. Грушевський уникав дискусій на тему згаданого посольства, «бо за хакана Русі», що «посилав 839 р. своїх послів у Візантію... ведеться велика суперечка» [5, с. 66]. Бертинські аннали, на думку Н. Поклонської-Василенко, показали, що у 839 р. у Європі ще не було відомо про Русь («молоду українську державу») [13, с. 90]. Розповідь Пруденція – єдиний документ про згадане посольство, який дійшов до нашого часу. Будь-які відомості про нього відсутні у візантійських джерелах. Немає їх і в давньоруських документах [11, 15].

Через два десятиліття після описаної в Бертинських анналах поїздки руського посольства відбулася подія, яка увійшла у вітчизняну та світову історію через свою значимість і тому що була документально зафіксована у візантійських та інших хроніках. 18 червня 860 р. руське військо в складі від 200 до 360 ладей (відповідно візантійські та венеціанські хроніки), тобто 6–10 тис. воїнів, висадилося під стінами Константинополя, спустошило передмістя й розпочало облогу міста. Ця атака дуже налякала Візантію. Вона могла призвести до захоплення, принаймні частини міста, оскільки головні сили візантійського війська в цей час відбивали за сотні верств від столиці напад арабів. Тому, на думку істориків, греки поспішили відкупитися, запропонувавши русам вигідні умови, які й призвели до зняття осади вже через тиждень після її початку. Отже, дипломатія взяла гору й сторони домовилися зупинити війну, що розпочиналася, миром.

Можна припустити, що руське військо повернулося з походу з тріумфом та достойною здобиччю. Із того часу руси під началом Аскольда й Діра здійснили ще кілька походів на Константинополь. У 867 р. відбувся візит руських послів до візантійської столиці, який завершився укладанням миру з імператором Василієм I (867–886). Мирний договір установив зобов'язання, з одного боку, виплат щорічної данини імперією Русі, а з іншого – надання Києвом військової допомоги Візантії. Крім того, він передбачив відновлення торговельних преференцій для купців однієї сторони на території іншої.

Історики В. Головченко та В. Матвієнко висунули гіпотезу, що на виконання умов договору, у тому ж 867 р. руське військо, виступивши на захист Візантії, атакувало арабів на півдні Каспію [3, с. 60]. Очевидно, договір був значно ширшим і містив взаємні зобов'язання з низки інших питань, які становили інтерес для візантійців і русів. На той час договірна практика Константинополя була вже досить розвинутою й могла бути використана в договорі з Києвом. У всякому випадку можна припустити, що частина з тих положень, які містять документально зафіксовані договори Київської Русі з Візантією, укладені 40–50 років пізніше київським правителем Олегом (882–912), були і в

¹ За посиланням на газету «Голос України» (№ 44 за 11 березня 1999 р., с. 1) Мирослава Антонович навіть указує точну дату «першого в історії дипломатичного візиту київського князя Кия до столиці Візантії Царгорода». – 11 берез. 527 р. [1, 14].

договорі 867 р. А «Олегові» договори, як відомо з літопису та візантійських хронік, регулювали також питання недоторканості (іmunітетів) послів, успадкування, покарання за злочини русів проти візантійців і візантійців проти русів, надання допомоги постраждалим обох сторін у випадку морських аварій, повернення біглих злочинців і рабів тощо [9, с. 20–22]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна стверджувати, що, як уважає значна частина істориків, згаданий вище похід русів на Константинополь став для Візантії й тогочасної Європи відкриттям нової держави на континенті – потенційного партнера та суперника, із яким потрібно буде рахуватися. Літописець повідомляє, що Аскольд і Дір були мужами Рюрика, боярами, «але не його племені» [25, с. 12]. У той же час існує кілька інших гіпотез стосовно їх походження. Зокрема, польський хроніст Ян Длугош (1415–1480), який, як зазначають історики, користувався древнеруськими документами, що не дійшли до нашого часу, уважає, що Аскольд і Дір були полянами й прямими нащадками Кия [7, с. 42]. Існує також припущення, що Аскольд був лише воєводою київського князя Діра [15, с. 186]. Літопис оповідає, що доля Аскольда й Діра завершилася трагічно. У 882 р. до Києва по Дніпру з Новгорода прибув із сином Рюрика малолітнім князем Ігорем воєвода Рюрика Олег. Він обманом виманив Аскольда та Діра за межі міських укріплень, стратив обох і сам став правити Київською землею як регент Ігоря [9, 13]. Із цього моменту, як вважають дослідники, розпочався державний період Київської Русі – нової могутньої східноєвропейської держави, однієї з найбільших і найпотужніших держав тогочасної Європи.

Джерела та література

1. Антонович М., Міжнародне право. Київ: Юніком Інтер, 2011. С. 14.
2. Боровський Я. Походження Києва. Київ, 1981.
3. Головченко В., Матвієнко В. Дипломатична історія України від найдавніших часів до XIX століття. Київ: Київський ун-т, 2007.
4. Грабар С. Міжнародні зв'язки Київської Русі. *Україна дипломатична*. Вип. I. Київ, 2000.
5. Грушевський М. Твори у 50-ти томах. Т. 1. Львів, 2002.
6. Зінченко А. Історія дипломатії від давнини до Нового часу. Київ, РВЦ «Проза», 2005.
7. История Киева. Том первый. Киев: Изд-во Академии наук Украинской ССР, 1963.
8. История СССР и древнейших времен и до наших дней. т. 1. Москва: Наука, 1966.
9. Літопис Руський За Іпатіївським списком/відп. ред. О. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989.
10. Ловмянский Х. Русь и норманны. Москва, 1985.
11. Нариси з історії дипломатії України. Київ, 2001.
12. Плохій С., Походження слов'янських націй. Київ: Критика, 2015.
13. Полонська-Василенко Н., Історія України до середини XVII століття. Т.1. Київ: Либідь, 2002.
14. Толочко П., Откуда пошла Русская земля. Киев, 2016.
15. Федака С., Історія України з найдавніших часів до 1648 р. Київ: Знання, 2004.

References

1. Antonovich M. *International Law*. Kyiv, Unicom Inter, 2011. p. 14 (in Ukrainian).
2. Borovsky Y. *Origin of Kyiv*. Kiev, 1981 (in Ukrainian).
3. Golovchenko V., Matvienko V. *Diplomatic history of Ukraine from the ancient times to the XIX century*. Kyiv, Kyiv University, 2007 (in Ukrainian).
4. Grabar S. *International Relations of Kyivan Rus*. Ukraine is diplomatic. Issue I. Kiev, 2000 (in Ukrainian).
5. Hrushevsky M. *Works in 50 volumes*. T. 1. Lviv, 2002. (in Ukrainian).
6. Zinchenko A. *History of diplomacy from antiquity to modern times*. Kyiv, Radiation Center «Prose», 2005. (in Ukrainian).
7. *History of Kiev*. T.1. Kiev, Publisher of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1963 (in Ukrainian).
8. *History of the USSR and the most ancient times and up to now*. T. 1. M., Science, 1966 (in Russian).
9. *Chronicle of Rus. According to the Ipatiev list*. Responsible editor O. Mishanych. Kyiv, Publishing House «Dnipro», 1989 (in Ukrainian).
10. Lovmiansky X. *Rus and Normans*. M., 1985 (in Russian).
11. *Essays on the history of diplomacy of Ukraine*. Kyiv, 2001 (in Ukrainian).
12. Plokhii S. *Origin of Slavic Nations*. Kyiv: Criticism, 2015 (in Ukrainian).
13. Polonskaya-Vasilenko N. *History of Ukraine till the middle of the XVII century*. T. 1 Kyiv, Lybid, 2002 (in Ukrainian).
14. Tolochko P. *Where did the Russian land come from?* Kiev, 2016 (in Russian).

15. Fedaka S. *History of Ukraine from the Ancient Times to 1648*. Kyiv: Knowledge, 2004 (in Ukrainian).

Motsyk Olexander. Foreign Policy Anddiplomacy of Kyiv: First Steps (VI–IX Centuries). The first steps of Kyivan Rus statehood development has been analyzed in this article, in particular its foreign policy and diplomacy. The history of establishment of Kyiv and origin of Rus land and its initial territory, as well as the first historically known military-diplomatic campaigns of Kyiv rulers (princes) to Byzantine Empire has been researched. The first known diplomatic treaties of Kyiv which were concluded as a result of above mentioned campaigns has been analyzed. The article covers the period from establishment of Kyiv by Kyi, Shchek, Horyv and their sister Lybid' (end of V - beginning of VI centuries) till the death (assasination) of princes Askold and Dyr in 882.

Key words: Kyi, Kyiv, ants, slaves, polianian (polian tribe), Rus, Rus land, Kievan Rus, Riuryk, Askold, Dyr, Byzantine Empire, Constantinople.

Стаття надійшла до редколегії
22.04.2018 р.

УДК 32:373.091.2:796.5(474.3)

**Микола Оліярник,
Наталія Коцан**

Роль туризму в просуванні Латвії на міжнародній арені

У статті визначено суть туристичної інфраструктури та її складові частини. Виокремлено нормативно-правове забезпечення туристичної сфери Латвії.

Охарактеризовано туризм як галузь, яка може забезпечити неабияке зростання економіки при мінімальних економічних затратах, при цьому вивести країну на відповідний рівень міжнародних відносин.

Проаналізовано діяльність Латвійського державного агентства з розвитку туризму (TAVA). Наголошено, що Латвія розміщена на північному сході Європи, ділиться на чотири культурно-історичні регіони: на заході – Курземе (Курляндія), на півдні – Земгале (Семигалія), у центральній частині та на північному сході – Відземе (Ліфляндія) і на південному сході – Латгале (Латгалія). Зі складу Семигалії інколи виокремлюють регіон, що не зазначений у Конституції, – це Селія/Селонія (Аугземе)

Визначено, що в цілому економіко-географічне положення сприяє розвитку міжнародного співробітництва та притоку іноземних туристів. У розумінні світової туристичної ділової туризм вважається одним із найбільш вигідних видів діяльності – він не залежить від кліматичних і погодних умов, не вимагає наявності унікальних пам'яток історії та архітектури, передбачає великі бюджетні кошториси, групові замовлення й стабільно зростаючий попит.

Оцінюючи конкурентоспроможність країни в цілому на міжнародному рівні, виділили чинники, які сприяють розвитку туристичного ринку Латвії: удале геополітичне положення між Сходом і Заходом; автентичність культури (вплив польської, білоруської, російської й німецької історії та культури); матеріальна й нематеріальна спадщина радянського періоду; етнічна кухня; яскраві традиції; заповідне природне середовище; велика база для сільського туризму; низькі ціни на продукти харчування, напої й розваги; світові стандарти туристичної сфери; розвинена національна інформаційна система для туристів.

Ключові слова: Латвія, туризм, турист, міжнародний рівень, геополітичне положення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для багатьох країн міжнародний туризм став найприбутковішою галуззю економіки, а доходи від нього – важливою складовою частиною національних бюджетів. Подорожі та туризм стимулюють розвиток інвестиційних проектів із розбудови транспортної й готельно-туристичної інфраструктури (зокрема аеропортів, морських портів, реставрацію історичних пам'яток, музеїв, розвиток природних охоронних зон), що підвищує рівень життя корінного населення та якість обслуговування туристів.

У контексті розвитку новітніх форм міжнародних відносин цікавим є вивчення створення стратегій розвитку міжнародного туризму в країнах Балтії. Згідно з прогнозами Всесвітньої туристичної організації до 2020 р. туристичний сектор у Балтійському регіоні буде розширюватися, порівняно з